

que sempre 's dolia d'assò o d'allò, lo cert és que resistia perfectament totes les estacions». «Sembla que *assò* s'aplana com si 'n passés l'estisora de la bruixa: ¿Què 'n traye de xoyar-lo 'l món si igualment l'any que ve li tornará 'l pèl a créixer?», MrnVayreda (*SNova* II, *Puny.*, citat a GARROT); «*açò* rai! —va constestar l'amo en Xec», «*açò* deu ser una cosa semblant an es carabiners», ARuiz i Pablo (*Novell. Menorquinas*, 78, 68).

Açò no és una forma morta ni en català oriental, car s'hi sent encara, almenys a les comarques pirinenques, en la boca de gent ben popular (*asò* Bagà, 1935, etc.). Molt més viu, sens dubte, en el domini occidental (Arqués, Les Borges Bl., *BDLC* VI, 73); jo mateix l'he sentit molt no sols a l'Ebre sinó igualment en el Baix Segre (Aitona, Sarroca, 1935) i tot al llarg i l'ample del Pallars: «*sfèz asò*, te diuen», ordre a un nen, Estañon; «no creuen si no 'ls feu por d'*asò* o d'*asò áltre*», Àreu 1933-4; «*asò* d'*así* dalt é ---», Llessui, Tornafort, i anotat també a Montcortès i a Romadriu (1958). No menys a l'Alta Ribagorça, fins a l'Isàvena: *asò* i *así* anotats sovint des de Serradui i Beranui per amunt (*ésto* i *akí*, comencen des de Torlarribera cap a Ponent).

Inútil dir que és usadíssim (i fins a abusar sovint contra *això*) tot al llarg del P. Valencià, i fins en les antigues governacions del Nord i del Sud («els fondos de Llosa: *asò* és darrere el Port», Borriana 1961; «tot *asò* és terreno hortàlic» m'ensenyava el guia a Xeraco, 1962). «A Menorca, segons Ferrer i Ginart, s'usa *açò* en lloc d'*això*, que avui dia s'ha introduït a Mallorca, però encara molts vells a Artà diuen *açò*», *BDLC* XIII, 1924, 236.

ÇO. Quan la combinació ECCE-HOC es pronuncia ràpidament, com una eina molt desgastada, amb poca força demostrativa, de funcions gramaticals, reduït a *çio(c)*, amb eferesi de la *e*- (tal com en *cell*), *ço* va constituir un nou pronom romànic, comú a l'italià (*ciò*), el francès (*ço* en la llengua arcaica, aviat afeblit en *ce*), la llengua d'oc i el català. En català el veiem ja en bastants textos del S. XI i primers del XII, on frases catalanes s'entremesclen amb mots llatins: «*ço* che él i a aüt, achel dia aurà», doc. de 1050-68, *per ço* en un de 1080-95, *per ço* che en un altre de la mateixa data i en un de 1094-1110, *per zo car* en un del S. XII (aplegats per Bast.-Bass., col. 525). Sovint en les *Homilies*: «No té negú prod --- per zo dix sapi Salomó: *vanitas vanitatum*», «cel om à caritat en si, a cui és pus car zo que pus car lí deu ésser, zo és Déu», etc. (1v12, 1v20, 21).

Més tard es va especialitzant en algunes combinacions, especialment *ço que* i *ço de*. Aquest, en la llengua més antiga, de vegades es manté en un pla de gran abstracció gairebé com una espècie d'article neutre: «obliga si e sos bés de fer --- físelment *so* de-sus dit», doc. ross. de 1318 (*RLR* xxxii, 155), i no s'allunya gaire d'això en una frase de Lluç com: «tantes de gentan fan vituperi e desonor a santa Sgleya, sens que-ls prelaten ne lurs sotmeses no-y fan so d'ajuda que fer-hi porien» (*Merav.*, *NCL* IV, 190). Al nivell d'un mer

article verament, ha descendit del tot en algun parlar del Baix Llgd.: *so gran*, *so poulit*, *so vert*, *so meu*, *so-z-aubre*, etc., a Lezinhan (*RLR* Lxvi, 11). També tenim una combinació molt soldada en: «molt gran fedrat hac lo bisbe --- de la mort del scuder, que enaxí en un punt, *de ço* que era stant-viu, esdevenc mort» (*Merav.*, *NCL* III, 80), que equival a 'd'ésser viu esdevingué mort'.

Entre les més repetides hi ha les dues següents, que constitueixen incisos estereotipats. *Ço dix* (i algun cop *ço diu*). «Assò no pot ésser veritat en neguna manera —*so dix* lo rey», *Filla R. d'Ongria* (*NCL* XLVIII, 45), «havetz —*ço dix* él— assatz mirat?», AntCanals (*Scipió*, *NCL*, 43); «Entre moltes paraules que dix Demetri, és una —la veu de la qual encara és a mi fresca --- —No-m dóna vijares —*ço diu*— que haja un hom al món pus miserable que aquell ---», id. (*Providència*, *NCL.*, 99).

Ço-m par per dir 'em sembla': «Monsenyor, yo li conseyl bé / que no erràs per nuyla re, / e sol no volc escoltar, / per què n'aurà dan, *so-m par*» (*Set Savis*, v. 1644). D'aquesta en trobaríem molts testimonis catalans medievals, cercant-los. En llengua d'oc fou encara més vigorosa, sobretot en el quadrant SO. del domini, on modernament ha tendit a estereotipar-se amb soldadura tan completa, que vulgarment ja no l'anàlitzem, ha sofert la pèrdua fonètica de la *-r* final, i canviat en gran part del territori *so-* en *sa-*; potser perquè hi ha altres casos locals, i no afrancesats, de *ço > ce*; però potser, més que res, perquè, havent-s'hi mantingut la *o* com a *ø*, en una combinació ja percebuda com un mot simple, no havent-hi ja en la llengua el fonema ò en posició pretònica, van extremer l'articulació oberta d'aquesta, fent-la *a*. *Sampà* 'em sembla, segurament' se sent de vegades a la Vall d'Aran (*Voc. Aran.*, s. v. *sampà*), i molt més a les valls comengeres, coseraneses i bigordanes circumdants.⁵

Modernament ha quedat viu *ço de* per 'el terreny de', 'la propietat de'. Ho trobem ja en el Maestrat en el S. XIV: «puix segueix-se per tota la heretat de P. Çelom, que-y ha sis alnes; item *en ço* d'en B. Segarra, e à pertot sis alnes de carrera, e puix per tota la heretat de D. Verdú», Privilegis de Catí de 1331 (*BSCC* XIV, 350). Avui trobem això molt viu encara, en diverses àrees, més o menys allunyades del català central: particularment a Osona-Lluçanès-Alt Bages,⁶ d'altra banda a les Garrigues i Baix Segrià⁷ i estenent-se cap al N., no sé si fins a arribar a la Noguera (on torno a tenir-ne nota a Cubells i Castelló de Farfanya),⁸ també en el Pallars, Alta Ribagorçana i Vall d'Aran,⁹ i en fi a l'Alta Cerdanya.¹⁰

En fi que és aquest l'origen del *Son* mallorquí < *ço d'en*, no crec que ho discuteixi ja ningú. La laboriosa i rebuscada etimologia *SO LUM*, de Rokseth, no tenia defensa possible, per tota mena de raons, que ja no m'escarrasso a repetir, perquè és fútil refutar les merces imaginacions que no poden ser; i si convingués m'ho estalviaria la documentació anotada. A Menorca està una mica menys estereotipat: «Tal lloc és *en ço* des Borrassos», «sa Pedrera de Biniguarda és dins *ço* de